

AZ IGAZSÁGÜGYI (KRIMINÁL)PSZICHOLÓGIA KÉZIKÖNYVE

IRVING B. WEINER, ALLEN K. HESS (eds):
THE HANDBOOK OF FORENSIC PSYCHOLOGY

(Third Edition) John Wiley & Sons, Ltd, 2006

MITYÓK Csaba
klinikai szakpszichológus, igazságügyi szakértő

A kötet első látásra is impozáns benyomást kelt a gyorsan elavuló információk és a paperback kiadások korszakában: 902 oldal, vörös-fekete kemény fedelű bőrkötésben. Olvasás közben az első benyomás hatása megmarad, sőt, fokozódik. Amit 2006-ban az igazságügyi (krimi-nál)pszichológiáról az Egyesült Államokban (angolszász nyelvterületen) tudni lehetett, az mind benne van. Ugyanilyen lenyűgöző a szerzők két oldalon keresztül tartó felsorolása, a 43 szerző névsora.

A könyv célja a szerkesztők szerint az, hogy egyaránt kiinduló forrása legyen az ezen a területen kutatóknak, és ugyanakkor segítséget, eligazítást nyújtson a mindennapi gyakorlathoz a jog és pszichológia elméleteinek tengerében. A hangsúly a kézikönyvön van. Egyre több pszichológus dolgozik ezen a területen, egyre újabb szakterületek alakulnak ki, és egyre többen azonosítják önmagukat igazságügyi pszichológusként akkor is, ha nem igazságügyi területen dolgoznak. Ismerteti a különböző vizsgálatokhoz szükséges végzettségi követelményeket is.

A könyv a tartalomjegyzéke alapján (európai szemmel) az igazságügyi szakértői képzés tankönyve lehetne. A klasszikus területek – az igazságügyi pszichológia története, pszichológiai kérdések a polgári, majd a büntetőjogban, a kriminalisztikai alkalmazások (pl. poligráf), a bűnmegelőzés, az elítéltek pszichoterápiás kezelése – mellett külön rész tárgyalja a szakértői vélemények írását és a szakértő bíróságon való szereplését és még egy részt szentelnek az igazságügyi szakértés professzionális, törvényi és képzési feltételeinek. Olvasás közben a szakértői tankönyv „érzés” tovább erősödik, hiszen a szövegben nagyon gyakoriak a konkrét jogesetekre való hivatkozás. A könyv elolvasása után azonban nyilvánvalóvá válik, hogy a szerzők (és nyilvánvalóan az amerikai társadalom) szemlélete alapján mindenki „szakértő”, aki egy szakmát professzionálisan űz. Így különösen azok, akik pszichológusként a jog határterületén dolgoznak, bármikor részesei lehetnek egy jogi eljárásnak, ahol véleményüket ismertetni vagy megvédeni kényszerülnek.

A könyv hét részre, huszonnyolc fejezetre tagolódik. *Az első rész* az igazságügyi pszichológia kereteit rajzolja meg. Első fejezete az igazságügyi pszichológia (amerikai) történetéről szól 1898-tól a kiadás évéig. Az igazságügyi pszichológia „boom”-ja az 1970-es években kezdődött, és tart mind a mai napig. A második fejezet a jog és a pszichológia interakciójának (legalább) háromféle szemléletét, viszonyát és az így kialakult területeket írja le. „Psychology by the law”, azaz a jog, mint a pszichológia törvényi, így működési kereteit meghatározó szabályozórendszer (pl. egészségügyi törvény), „psychology in the law”, a pszichológia alkalmazása a büntető, ill. polgári ügyekben (különböző szakértői tevékenységek), és végül a „psychology of the law”, ahol maga a jog a pszichológia kutatásának tárgya (pl. bírói döntéshozatal kérdései). A harmadik fejezet a társadalomtudományok területén működő kutatók részére ismerteti az amerikai jogrendszer alapvető téziseit.

A második, legnagyobb rész a polgári eljárásokról szól. Ez a terület differenciálódott és fejlődött a leginkább az első kiadás óta eltelt húsz évben. A negyedik fejezet a felnőttek, az ötödik fejezet gyermek szempontjából ismerteti a házassághoz, párkapcsolatokhoz kapcsolódó kérdések – válás, családon belüli erőszak, gyermekfelügyeleti jog, örökbefogadás, bántalmazás – elsősorban jogi, és tartalma miatt pszichológiai megközelítéseit. A hatodik fejezet a különböző bántalmazott áldozatok – szexuális erőszak, lopás, rablás, nemi diszkrimináció – vizsgálatát ismerteti, esettanulmányokkal. Példákkal illusztrálja az igazságügyi pszichológus számára fontos kérdéseket, és kitér a módszerválasztás kérdéseire is. A hetedik fejezet a fizikai sérülések, a fájdalom, a poszttraumás stressz szindróma, döntően az MMPI-2-vel történő vizsgálatának diagnosztikai kritériumait ismerteti. A nyolcadik fejezet a tanulási nehézségek és az értelmi fogyatékoság diagnosztikáját és annak jogi következményeit mutatja be. A pszichológusi vélemény saját kompetenciájában polgárjogi eljárásban a cselekvőképességet korlátozó vagy kizáró gondnokság elrendeléséhez, büntetőügyekben a büntethetőség korlátozásához, kizárásához vagy a kényszergyógykezelés elrendeléséhez járulhat hozzá. A kilencedik fejezet a személy döntéshozatali képességének (competency) meglepően széles körben felmerülő pszichológiai kérdéseiről szól. Képes-e a vizsgált személy döntést hozni alkalmazottként, szakemberként, szemtanúként? Képességei birtokában van-e, amikor hagyatékáról rendelkezik, vagy végrendeletet ír? Felelősen tud-e dönteni üzleti szerződés, orvosi kezelés ügyében? És végül, gyermekként sürgősségi esetben mikor dönthet saját orvosi kezeléséről (pl. kiskorú terhessége)? A tizedik fejezet kifejezetten az egészségügyi területhez kapcsolódó döntéshozatali képességről, a tájékozott beleegyezésről (informed consent) szól. Feltételei a megfelelő tájékoztatás, az önkéntesség, és a képesség a döntés meghozatalára. A javasolt vizsgálati módszerek mellett a fejezet kitér a pszichoterápia, a titoktartás és a tájékozott beleegyezés kapcsolatára is.

A harmadik rész a büntetőeljárások pszichológiai kérdéseit tárgyalja. A tizenegyedik fejezet a gyermek és felnőtt szemtanúk vizsgálatainak eredményeit ismerteti. A felidézés pontossága, megbízhatósága, a félrevezető információk, a befolyásoló instrukciók hatásai, életkori összefüggései, különböző interjútechnikák, a szorongás, a stressz hatásai, az intelligenciaszint és a kognitív képességek hatása a felidézés pontosságára, az áldozatok tanúvallomásainak jellegzetességei szerepelnek a fejezetben. (A hivatkozások 18 oldalt tesznek ki.) A tizenkettedik fejezet a polgári jogból már ismert döntéshozatali képesség büntetőjogi pár-

ját, a tanúzási, eljárásjogi „képességet” (competency to stand trial) tárgyalja. Hogyan vizsgáljuk és mik azok a minimális képességek, készségek, amik képessé teszik a vizsgált személyt tanúvallomás tételére, önmaga képviselőjére, ill. védelmére az eljárásban. A téma fontosságát jelzi, hogy hat, csak ennek a kérdésnek a vizsgálatára összeállított mérőeszközt mutat be a fejezet.

A büntetőjogi felelősség pszichológiai vetülete, a bűncselekmény elkövetéséért való felelősség, magyarul a beszámíthatóság kérdése a következő fejezet témája. (A beszámíthatóság eldöntése hazánkban igazságügyi elmeszakértői feladat, de a pszichológiai vélemény természetesen értékes adatokat szolgáltat ennek eldöntéséhez.) A fejezet részletesen ismerteti a szakértői vizsgálat menetét és számos értékes javaslatot nyújt a megalapozott döntés meghozatalához. A tizennegyedik fejezet a beszámíthatóság speciális eseteit tárgyalja, azaz az értelmi fogyatékoság és a kábítószer vagy alkoholos befolyásoltság hatását az elkövetésre. Mivel a beszámíthatóságot mindig egyénre szabottan lehet eldönteni (a precedensjog hazájában), ez a fejezet az előzőeknél is bőségebb jogi hivatkozással bír.

Az amerikai jogrendszer biztos és jó szintű működése a társadalom és demokrácia egyik alappillére. A jogrendszer működésének megértéséhez és fenntartásához számos vizsgálatot végeztek az USA-ban. Kutatták, hogy hogyan zajlik, milyen (pszichológiai) szempontok alakítják a bírói döntéshozatalt, milyen társadalmi hatásai vannak a törvények megváltozásának, hogyan hat az ítéletre a vádlott egészségi állapota. Milyen hatásai vannak a bíró személyiségének, saját egészségi állapotának a döntéseire. Ezekből a kutatásokból mutat be elgondolkodtató eredményeket tizenötödik fejezet.

Az utolsó fejezet a próbára bocsájtás (feltételes büntetés) és az egyezség (tudomásom szerint a magyar jogrendben nem ismert) kérdéseit tárgyalja. Az USA-ban 1980 és 2004 között a 3,6-szeresére nőtt az ezzel a kérdéssel foglalkozó kormányzati ügyforgalma. Közel ilyen arányban nőtt az igény a pszichológusok felé a pszichológiai kockázatelemzés kérdésében. Fennáll-e az erőszakos elkövetés, a bűnismétlés kockázata, van-e lehetőség az eredményes kezelésre szabadlábon, milyen a szerhasználat kockázata, eléri-e a büntetés a kívánt eredményt – elsősorban ezek voltak a feltett kérdések. A fejezet sorra veszi a kockázatelemzés módszereit és lehetőségeit erőszakos, szexuális, és szerhasználó elkövetőknél. Külön tárgyalja a fiatalok és női, valamint a mentális problémákkal és értelmi fogyatékosággal élő elkövetők speciális kérdéseit.

A *negyedik rész* első fejezetének témája a pszichiátriai betegek erőszakos viselkedésének kockázatával kapcsolatos kutatások ismertetése. Bemutatja több szisztematikus kutatás eredményeit, és a klinikai kockázatelemzés több módszerét. A tizennyolcadik fejezet a rendvédelmi szerveknél végzett pszichológiai tevékenység, a rendőrségi pszichológia (police psychology) bemutatása. A rendvédelmi szerveknél nagyon széles körű ez a tevékenység, a kiválasztástól a tréningig, a tanácsadástól a krízisintervención keresztül az egyéni pszichoterápián át a családterápiáig tart. Az utolsó két fejezet a kriminalisztikai pszichológia területére visz bennünket: a tizenkilencedik fejezet a poligráf, a huszadik fejezet a hipnózis alkalmazásának lehetőségeit tekinti át.

A *ötödik rész* gyakorló igazságügyi szakértőknek, vagy szakértőjelölteknek igazán hasznos. Nagyon részletesen, esettanulmányokkal bőségesen demonstrálva visznek bennünket

végig a szerzők a vélemény elkészítésének folyamatán. Mit írjunk le, mi a releváns információ, kit kérdezhetünk, hogyan készülünk fel önmagunk védelmére. Ezek az első látásra nagyon egyszerű kérdések konkrét esetek tükrében hirtelen nagyon bonyolulttá tudnak válni. A következő fejezet először az igazságügyi szakértő fogalmával ismerteti meg bennünket, majd nagyon részletesen bemutatja a szakértő bíróságon történő megjelenésének szakaszait. Végül a szerzők a vélemény bíróság előtti ismertetéséhez javasolnak néhány hasznos szempontot.

A hatodik részben a büntetés és annak alternatív formáinak lehetőségeit ismerhetjük meg a bűnmegelőzésben. Alternatív forma lehet a kriminális irányba történő sodródás felismerése esetén a tanácsadás, a szociális készségek fejlesztése, a közösségi beilleszkedés elősegítése. A huszonnegyedik fejezet a büntetés-végrehajtásban végzett pszichológiai tevékenység bemutatása, elsősorban a kockázatelemzés és a működő pszichológiai módszerek tekintetében. A következő fejezet az elítéltekkel végzett pszichoterápiás tevékenységről szól. Hogyan kezelhető az önsértő viselkedés, milyen lehetőségek vannak az erőszakos elkövetők kezelésére, vagy hogyan lehet a poszttraumás eseteket kezelni. Áttekintést adnak, hogyan lehet zárt intézetben eredményes terápiás munkát végezni. Végül külön fejezet foglalkozik a szexuális bűncselekményt elkövető elítéltek diagnosztikájával és terápiájával, mindezt bűncselekményi kategóriákra – gyermekek ellen elkövetett, erőszakot elkövetők, mutogatók – lebontva.

A könyv utolsó, *hetedik része* ismét az igazságügyi szakértőkhöz szól, de mindenkinek hasznos elolvasni, aki munkáját magas erkölcsi és szakmai színvonalon szeretné végezni. Szerzője – az egyik szerkesztő – szinte filozofikus mélységekig boncolja az igazságügyi pszichológia törvényi, etikai, szakmai és emberi határait. Külön kiemeli a szakmai és tudományos felelősséget. Az esettanulmányokkal pedig bemutatja azt is, ami a határokon túl van. Végül a könyv utolsó fejezete az igazságügyi pszichológia területén való képzés lehetőségeit, céljait tekinti át.

Összességében a könyv egyszerre pszichológiai és jogi szemléletű, a gyakori hivatkozások darabossá teszi az olvasását, de erőteljesen árnyékolják a szerzők által a szakmai kérdésekre adott válaszokat. A könyv áttekintésre túl részletes, esetenként egyoldalú, és nyilvánvalóan 2006 óta nagyon sok fejlődés, változás történt ezen a területen. Szemlélete miatt ugyanakkor nagyon fontos olvasnivaló: felhívja a figyelmet professzióink felelősségére, bármikor kerülhetünk olyan helyzetbe, hogy véleményünkkel, vagy véleményünkért jogi eljárás alanyai lehetünk. Ilyenkor nagyon fontos tudni, hol vannak a határaink.